

Musa ve Sihir: Çıkış Kitabı Üzerine Notlar*

SCOTT B. NOEGEL

Washington Üniv. Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyeti Bölümü

Çev. ESRA ERDOĞAN

Ankara Sosyal Bilimler Üniv. Dini İlimler Fakültesi

esra.erdogansamlioglu@asbu.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0003-2863-8797>

Çev. İBRAHİM EMRE ŞAMLIOĞLU

Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fakültesi

ibrahimemre.samlioglu@erdogan.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-2547-0688>

Çıkış Kitabı'nın –biraz taraflı anlatılmış olsa da– Mısır gelenekleri ve inançları hakkında ilk elden bilgi verdiği ilim dünyasında bir süredir bilinmekteydi.¹ Bu durum, özellikle bazılarının Mısır panteonuna karşı yapılmış bir saldırı olduğunu düşündüğü on bela bahsinde² ve Musa'nın Firavunun sihirbazları ile ilk karşılaşmasını anlatan kısımda çok açıktır (Çıkış 7:8-12). Bu ikincisiyle ilgili olarak, mesela, şu söylenebilir ki sadece Musa ve sihirbazlar olayındaki *הַרְטוּמִּים* (*harṭummim*) “sihirbazlar” kelimesi Mısır dilindeki *ḥry-tp* “rahip”, sihirbaz”³ kelimesinden türememiştir, aynı zamanda bir asayı yılanı döndürme numarasının da hem Mısır kaynaklarındaki “balmumu timsah hikâyesi”nde hem de Yakın Doğu

* Bu yazı Scott B. Noegel'in “Moses and Magic: Notes on the Book of Exodus” adlı makalesinin (*Journal of the Ancient Near Eastern Society* 24 (1996), ss.45-59) çevirisidir. Makalenin tercüme edilmesine izin veren, yayıncıdan gerekli izni alan ve tercüme sürecini yakından takip eden Noegel'a çok teşekkür ediyoruz. Noegel İngilizce metindeki birkaç yerde düzeltmeler yapmış ve metnin buna göre çevrilmesini istemiştir. Dolayısıyla tercüme 1996'da yayınlanan makaleden küçük farklılıklar içermektedir.

¹ Bkz. J. K. Hoffmeier, “The Arm of God Versus the Arm of Pharaoh in the Exodus Narratives,” *Biblica* 67 (1986), ss.378-387. Dilsel paralellikler için bkz. T. O. Lambdin, “Egyptian Loan Words in the Old Testament,” *Journal of the American Oriental Society* 73 (1953), ss.144-155.

² Bkz. Ziony Zevit, “Three Ways to Look at the Ten Plagues,” *Bible Review* 6:6 (1990), ss.16-23, ve daha yakınlarda yazılmış John D. Currid, “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’: Confrontation in Exodus 7, 8-13,” *Biblische Zeitschrift* 39:2 (1995), ss.203-224.

* Yazarın “Lector Rahipleri” olarak belirttiği rahip sınıfı. Daha çok tapınak ve ölüm ayinleri sırasında dini metinleri okumak ile görevliydi. (çev. n.)

³ A. S. Yahuda, *The Language of the Pentateuch in Its Relation to Egyptian* (Londra, 1933), ss.93-94; Jan Quaegebeur, “On the Egyptian Equivalent of Biblical *Ḥarṭummim*,” Sarah Israelit-Groll (ed.), *Pharaonic Egypt, the Bible, and Christianity* (Kudüs, 1985) içinde, ss.162-172.

büyücülerinin yılan numaraları repertuarında⁴ benzerleri vardır. Buna ek olarak J. Currid'in ikna edici bir biçimde gösterdiği gibi sık sık dile getirilen “Firavunun kalbinin sertleştirilmesi (literal olarak: ağırlaştırılması),” teolojik olarak sorunlu olmasının aksine, Firavunun öte dünyaya girmeden önce kalbinin doğruluk tüyüyle* ölçülüşüne dair Mısır inancı hakkında polemiksel bir kelime oyunudur.⁵

İlim adamları sıklıkla ve haklı olarak bu ima ve işaretlerin arkasında yatan, Mısır büyüünün ve inancının İsrail'in Tanrısına boyun eğdirilmesi anlamına gelen teolojik polemige dikkat çekmişlerken, bildiğim kadarıyla büyücülerin numaralarını ve onların daha sonra vuku bulan başarısızlıklarını Mısır büyüü açısından anlamak konusunda herhangi bir çaba sarf edilmemiştir.⁶ Hal böyleyken, göstermeye çalışacağım gibi, Mısır büyüü pratikleri hakkında bilgi sahibi olmak, Musa ve Firavun karşılaşmasının anlaşılma oranını hatırı sayılır bir şekilde arttırmaktadır. Bu yüzden, sonraki bölümde Çıkış Kitabı'ndaki anlatının çeşitli yönlerini Mısır büyüü geleneğiyle dilsel ve tematik yakınlıklarını göz önünde bulundurarak açıklayıp tartışacağım.

Fakat buna geçmeden önce belirtmek gerekir ki her ne kadar büyücülerin “büyü kelimeleri” kullanmaları, Musa'nın ve Harun'un “herhangi bir büyüsel formülün eşlik etmediği” metoduna⁷ ters düşse de, bu durum Musa'nın ve Harun'un bu uygulamalarının Mısırlılar, özellikle de sihir alanında usta olan sihirbazlar⁸ tarafından büyü olarak algılanmış olabileceği ihtimalini de ortadan kaldırmaz. Üstelik –ve bu bir şekilde benim varacağım sonucu da öngörüyor– Yahve'nin ve Musa'nın gösterdiği birçok mucize

⁴ L. Keimer, “Histories de serpents dans l’Egypte ancienne et moderne,” *MIE (Memoirs presentes a l’Institut d’Egypte)* 50 (Kahire, 1947); D. P. Mannix, “Magic Unmasked,” *Holiday* (Nov. 1960), 32; W. Gibson, *Secrets of Magic: Ancient and Modern* (New York, 1967), s.13.

* Doğruluk tüyü (Maat) Mısır inancında, öldükten sonra yer altı dünyasına geçene amelleri ile ilgili yapılan sorgulamada adalet terazisinin bir kefesine konulan tüydür. Tüy burada doğruluğu simgeler. Terazinin diğer kefesinde ise sorgulanan kişinin kalbi yer alır. Terazi de eğer doğruluk tüyü ağır basıp kalp yukarıda kalırsa bu kişinin kurtuluşuna işaret eder. Eğer kişinin kalbi doğruluk tüyünden ağır gelirse bu kişinin kalbinin orada bulunan ve Mısır'da en vahşi hayvanlar olarak kabul edilen timsah, su aygırı ve aslan karşımı *Ammıt* adı verilen bir canavar tarafından yenilip yutulması anlamına gelir. Yargılamanın böyle sonuçlanması o kişinin kalbinin sonsuza kadar ıstırap içinde olması anlamına gelir. Firavunun kalbinin ağırlaştırılması da bu sahne bağlamında ele alınabilir. (çev. n.)

⁵ John D. Currid, “Stalking Pharaoh’s Heart: The Egyptian Background to the Hardening of Pharaoh’s Heart in the Book of Exodus,” *Bible Review* 9:6 (1993), ss.46-51; “The Egyptian Setting of the ‘Serpent,’” ss.216-224.

⁶ Currid, “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’” adlı çalışmasında hikâyelerin Mısır ortamını ve onların Mısır kültüründeki paralelleri usta bir şekilde detaylandırır, ama Mısır sihrinin ayrıntularıyla ilgilenmez.

⁷ N. M. Sarna, *JPS Torah Commentary: Exodus* (Philadelphia, 1991), s.37.

⁸ Bu bakımdan, Hıristiyan geleneğinin Musa'yı “Mısırlıların bütün ilim dallarında eğitim görmüş kişi” olarak anımsaması ilginçtir (Elçilerin İşleri, 7:22).

Mısırlıların büyüsel uygulamalarını aksettirmektedir. Bu yüzden, Çıkış Kitabı'nda İsrailoğullarına anlatılan hikâyeler, edebî açıdan Yahve'nin Mısır'ın büyüünü ve inancını bozguna uğratması hakkında teolojik bir polemik iken, aynı zamanda, Yahve'nin mucizelerini kendi inanç sistemleri içinde bir karşılığı olduğunu gören Mısırlılar için de anlamsız değildir. Benim aşağıda göstermek istediğim işte bu çift yönlü edebî inceliklerdir.

Şüphesiz Mısır'dan Çıkış hikâyesi ve Mısır büyücülüğünün arasındaki karşılaştırmalara akademik anlamda yeterli bir ilginin olmayışı, en azından kısmen, Mısır büyücülüğüne dair kapsamlı bir çalışmanın bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, Kutsal Kitap ve Yakın Doğu araştırmacıları Robert Ritner'in Mısır'daki büyüsel uygulamaların işleyişi üzerine yazdığı kitabının yayınlanmasını büyük bir memnuniyetle karşılayabilirler.⁹

Buradaki niyetim Ritner'in kitabının bir değerlendirmesini yapmak değildir. Ancak ilim adamları, bu kitabın uzmanlar ve konuyla ilgili karşılaştırmalı çalışmalar yapanlar için gerçekten bir bilgi hazinesi olduğunun farkında olmalıdırlar. Okuyucu burada benim Ritner'in önemli çalışmasına olan minnet borcumu göreceklerdir. Elimizin altındaki bu yeni bilgiler ışığında, Çıkış 7:8-12'ye dönecek ve o olaylara büyücülerin bakış açısından anlatıldıkları biçimde yeniden bakalım.

1. Değnekler ve Yılanlar

Yahve Musa'yla Harun'a şöyle dedi: “Firavun size, ‘Bir mucize yapın’ dediğinde, söyle Harun’a, değneğini alıp Firavunun önüne atсын. Değnek yılan (תנין) olacak.” Böylece Musa'yla Harun Firavunun yanına gittiler ve Yahve'nin buyurduğu gibi yaptılar. Harun değneğini Firavunla görevlilerinin önüne attı. Değnek yılan oluverdi. Bunun üzerine Firavun kendi bilgelerini, büyücülerini çağırdı. Mısırlı büyücüler (חרטומים) de büyüleriyle (להטיהם) aynı şeyi yaptılar. Her biri değneğini attı, değnekler yılan oldu. Ancak Harun'un değneği onların değneklerini yuttu.

İlk olarak dikkat edilmesi gereken, burada anlatılan olayın, sıklıkla bahsi geçen yılanı boynundaki siniri sıkarak felç etme yöntemiyle yapılan Mısır yılan oynatma numarası gibi bir temele dayanmadığıdır. Çünkü B. Jacob'un da doğru bir şekilde gözlemlediği gibi, biz bu oyunlarda “değneklerin yılanlara dönüşmesini değil de, burada olduğu gibi tam aksi olarak, yılanın

⁹ Robert K. Ritner, *The Mechanics of Ancient Egyptian Magical Practice* (Studies of Ancient Oriental Civilization, 54; Chicago, IL, 1993).

değneğe dönüşmesini söz konusu ediyoruz.”¹⁰ Dahası bu olayda Yahve, açık bir şekilde Musa’ya yılan başından değil de kuyruğundan yakalamasını emretmiştir (Çıkış 4:4).

İkinci olarak, “yılan” için kullanılan “תנין” (*tannin*) kelimesinin bu varlık için kullanılan yaygın bir kelime olmadığı ve Çıkış 4:3’te, ve sonrasında olay tekrar anlatılırken 7:15’te bir kez daha, Yahve Musa’yı Firavun ile karşılaşmaya hazırlarken bu hayvan için “נחש” (*naḥaš*) kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Farklı kelimelerin kullanılması, bazıları için farklı kaynakların varlığına işaret ederken,¹¹ başkaları için Çıkış 7:9’daki “תנין” (*tannin*)’in tamamen farklı bir sürüngen, büyük ihtimale bir timsah, olabileceği anlamına gelmektedir.¹² Bu okuma da dolaylı olarak, anlatılanların Mısır’ın balmumu timsah hikâyesi ile belirgin benzerlikler taşıdığı görüşünü desteklemek için kullanılmıştır. Buna rağmen, Çıkış 7:15’te תנין (*tannin*) ve נחש (*naḥaš*) kelimelerinin açıkça eş anlamlı kelimeler oluşu bu görüşün aleyhine olmaktadır.

Diğer taraftan N. Sarna, תנין (*tannin*) kelimesini Firavunun sembolü yılan (*uraeus*)’a muhtemel bir atıf olarak okuyabileceğimizi ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, bu olay, kral için ilahî gücünü ve kötülüğe karşı korumasını kaybedeceğini temsil eder.¹³ Başka kaynaklarda “deniz canavarı” veya “ejderha”¹⁴ anlamına gelen תנין (*tannin*) kelimesinin Firavun için özel bir önemi olmalıdır. Nitekim Hezekiel de Firavuna תנין (*tannin*) kelimesiyle hitap etmiştir (Hezekiel 29:3). Ama yine de Sarna’nın görüşü problemlidir, çünkü büyücüler değnekleri dönüştürürken Firavunun tahtına ve tacına ait sembolik yılan (*uraeus*) ile alakası olmayan asalar kullanarak şekil değiştirme işini gerçekleştirmişlerdir.

Bu nedenle, נחש (*naḥaš*) kelimesini aynı olay ile ilişkilendiren Çıkış 7:15’e dayanarak şunu önerebilirim ki Çıkış 7:9’daki תנין (*tannin*) kelimesini, ilave bir nüans taşısa bile, “yılan” olarak anlayabiliriz. Peki, kelimeler neden farklıdır? Bence Çıkış 7’deki תנין (*tannin*) kelimesi güçlü

¹⁰ Benno Jacob, *The Second Book of the Bible: Exodus*, çev. Walter Jacob ve Yaakov Elman (Hoboken, NJ, 1992), s.254.

¹¹ Metni varsayımlara dayanarak yeniden inşa etmek yerine olduğu gibi ele almak istiyorum.

¹² Bkz. George Bush, *Commentary on Exodus* (New York, 1943; tekrar basımı: Grand Rapids, 1993), s.91; A. H. McNeile, *The Book of Exodus* (Londra, 1908), 41; U. Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus* (Kudüs, 1967), s.94; Ronald E. Clements, *Exodus* (Cambridge, 1972), s.44; Robert A. Cole, *Exodus: An Introduction and Commentary* (Downers Grove, IL, 1973), ss.88-89; James B. Coffman, *Commentary on Exodus: The Second Book of Moses* (Abile, TX, 1985), s.87; John I. Durham, *Word Bible Commentary: Exodus* (Waco, TX, 1987), s.91; Amos Hakam, *The Book of Exodus* (Kudüs, 1991), s.111 (İbranice).

¹³ Sarna, *Exodus*, s.20.

¹⁴ LXX (Septuagint, Yetmişler tercümesi) bu kelimeyi Çıkış 7:9’da δράκων ve 4:3’te ὄφις olarak çevirir.

mitolojik anlamından dolayı seçilmiştir. Örneğin, Ugarit'te, *tnn*, “Tannin” ilksel (*primordial*) deniz canavarı Leviathan'ın eş anlamlısı olarak görünmektedir ve çeşitli kişisel isimlerin bu kelimeyi içermesi de Tannin'e tapınıldığı izlenimini uyandırmaktadır.¹⁵ Üstelik Kutsal Kitap'ta Tannin'e yaratılış (Tekvin 1:21) ve Yahve tarafından öldürülen kötü yılanla (Eyüp 7:12; Yeşaya 27:1; 51:9) bağlantılı olarak referansta bulunulması Tannin'in mitolojik ve teolojik önemini gözler önüne sermektedir. Mısır'a baktığımızda ise “yılan”ın, Ra'nın* ilahi âlemdeki düşmanı olan, ve güneş tanrısı ile onun yer altındaki ilerlemesi süresince savaşıyan devasa yılan Apep* formunda kozmik bağlantılara sahip olduğu görülür.¹⁶ Bu yüzden, bence kelimenin נחש (*naḥaš*)tan תנין (*tannin*)e değişmesi yılanın Firavunun sarayındaki kozmik önemini yansıtılması amacını taşır. Bu da Çıkış'ta ve fetih anlatılarında, bunların tekrar ele alınıp komşuların teolojilerine karşı polemik amaçlı kullanılması eğilimine uygun düşer. Buna iki tane örnek verilebilir: denizin yarılması, “Kamış Denizi”ne* karşı elde edilen zaferi; Başanlı Dev Og'a karşı kesin sonuç elde edilen savaş ise (Sayılar 21:33-35), yer altı dünyasına karşı zaferi simgeler.¹⁷ Bu yüzden Musa'nın Tannin'i*

¹⁵ C. H. Gordon, *Ugaritic Textbook*, s.498.

* Ra, antik Mısır inanışında göğün, yerin, tanrıların ve dünyanın, kısacası her şeyin yaratıcısıdır. Bu nedenle Ra, kozmik bir tanrı olarak bilinmekte ve Ra'nın maddi dünyadaki tecellisinin Güneş olduğuna inanılmaktadır. Doğal olarak Ra, antik Mısırlılar açısından en yüce ve ihtişamlı bir tanrı olarak ifade edilmektedir. Işığın, enerjinin ve hayatın sonsuz kaynağı olarak da bilinen Ra, her gün yer altına ve gökyüzüne yolculuk yaparak evrenin düzenini sağlamaya çalışmaktadır. Ra'nın kült merkezi Heliopolis olarak bilinmekte ve Mısır krallarının Ra'nın oğlu olarak anılması da onların, Ra'nın bu dünyadaki yansımaları olduğunu işaret etmektedir. Bkz. Geraldine Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology* (California: ABC-CLIO Press, 2002), ss.182-184; Maya Müller, “Re and Re-Horakhty,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, c.3, s.123; George Hurt, “Ra,” *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses* (New York: Routledge, 2005), ss.133-135. (çev. n.)

* Antik Mısır inanışında Apep, kaosu, mutlak kötülüğü temsil eden ve kutsal düzen karşısında büyük bir tehdit oluşturan dev yılan ya da ejderhadır. Kaynaklarda Apep yılanı, karanlığın, yokluğun ve bozuluşun bedenleşmiş hali olarak geçmekte ve Tanrı Ra'nın en büyük düşmanı olarak görülmektedir. Bkz. Richard H. Wilkinson, *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt* (New York: Thames & Hudson, 2003), s.221. Apep isminin antik Mısır dilindeki karşılığı hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bu görüşler için bkz. Ludwig D. Morenz, “Apophis: On the Origin, Name, and Nature of an Ancient Egyptian Anti-God,” *Journal of Near Eastern Studies* 63 (2004), ss.201-205. (çev. n.)

¹⁶ Byron E. Shafer (ed.), *Religion in Ancient Egypt* (Ithaca, NY, 1991), ss.36, 41, 119.

* Kamış Denizi olarak çevrilebilecek *Reed Sea* kelimesi, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışta geçtikleri denizin adıdır. Tevrat'ın İbranice metninde *yam suf* (kamış denizi) olarak geçen ifade İngilizce'de bu şekilde karşılanmıştır. Reed Sea ifadesi başta Septuagint olmak üzere çoğu yerde Kızıldeniz olarak tercüme edilmiş ve zamanla bugünkü Kızıldeniz için kullanılmaya başlanmıştır. (çev. n.)

¹⁷ Yahuda, *The Language of the Pentateuch*, s.131; Scott B. Noegel, “The Aegean Ogygos of Boeotia and the Biblical Og of Bashan: Reflections of the Same Myth,” *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaften* 110 (1998), ss.411-426.

* Yılanı (çev. n.).

elinde tutması, Mısırlı büyücülerin aşına oldukları Apep'in alt edilmesini tasvir ettiğinden teolojik açıdan azımsanamayacak ölçüde önemlidir.¹⁸

Bu teolojik boyuta ek bir destek “yere atmak” anlamına gelen ve değneklere referansla kullanılan הַשְׁלִיחַ (*hişliḥ*) fiilinden gelmektedir (Çıkış 4:3; 7:9; 7:10; 8:12). Mısır dilinde “yere atmak” fiili, *šhr* ile ifade edilmektedir. Bu kelime şeytan çıkarmada ve büyü metinlerinde kullanıldığı gibi, Apep metninde de Apep'in balmumu bir heykelini alan ve “onu yere atan” (*šhr m*) büyücülere atıfla yer almaktadır.¹⁹ Bu yüzden Mısırlı büyücüler, Harun'un karşılaşmada kullandığı esasını yere atmasını sihir açısından önemli görmüş olmalıdırlar.

Bununla beraber, נַחַש (*nahaş*), açıkça תַּנִּין (*tannin*)'in eş anlamlısı olarak işlev gördüğünden, Çıkış 7:15'te eş anlamlı farklı bir kelimenin kullanılmasının sebebi üzerine durmamıza gerek yoktur.²⁰ Üstelik Mısırlılar yılanları genel olarak sihirle ilişkilendirirler. Hatta kobra tanrıça Wedjet'in somut hali olan Firavunun yılanının (*uraeus*), Firavunu büyüsel güçle doldurduğuna inanmaktadırlar. Örnek olarak, yılanı (*uraeus*) adanan ve Firavunun taç giyme töreninde okunan ilahi şu şekildedir:

Ufukların kapıları açıldı, sürgüleri kaydırıldı.

O (kral) sana gelir, ey Kızıl Taç, o sana gelir ey Ateşten Olan.

O sana gelir, ey Yüce Olan; o sana gelir, ey Büyücü.

O kendisini senin için temizledi...

O sana gelir ey Büyücü.

Onun gözünü korumak için savaştın Horus'tur, ey Büyücü.²¹

Aslında, çok sayıda yılan cinsi çeşitli Mısır büyü metinlerinde sıklıkla görülmektedir.²² Bu yüzden, aynı Currid gibi “Çıkış Kitabı'nın yazarının, Harun'un ve büyücülerin asalarının büyük yılanlara dönüşmesinden daha fazlasını kastettiğine ikna olmadıysam”²³ da özellikle Çıkış 7:15'te olduğu gibi, Mısır büyüyle ilgili olarak kullanıldığı zaman, תַּנִּין (*tannin*)

¹⁸ LXX'in (Septuagint, Yetmişler tercümesi) 4:3'te ἀποπις (Apopis) kelimesiyle oynayarak Tannin'i ὄφις (*ofis*) olarak tercüme etmesi Tannin'in mitolojik anlamını ortaya çıkarmaya yönelik bir girişimi mi temsil ediyor? Mısırcı ʿzpp “Apopis” kelimesinin farklı Yunanca çevirileri için bkz. Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.212.

¹⁹ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.48, n.232.

²⁰ Değişim, biraz önce geçen Firavunun 7:9'daki נתן (*natan* = verdi, sundu) fiilini kullanımında da görülebilir: תנו לכם מופת: “Bir mucize sunun/yapın.”

²¹ Çeviri H. Frankfort'undur: *Kingship and the Gods* (Chicago, IL, 1978), s.107.

²² Mısır büyü pratiklerindeki yılanlar hakkında güzel bir tartışma için bkz. Currid, “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’,” ss.208-212.

²³ Currid, “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’,” s.207.

kelimesinin kullanımının arkasında gizli bir polemiğin olduğunu hissediyorum.

Gerçekten de Çıkış 7'yi baştan sona Mısır büyülerini hakkındaki bilgiler belirler. Örneğin yılan numarası anlatısı, Ritner'in "*superposition*" (üstdüşüm) dediği şeyin edebî bir tasvirdir. *Superposition* bir kişinin veya bir hayvanın bir diğerinin üstüne konulmasıdır. Öncelikli olarak kraliyet ikonografi malzemelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu büyüsel olay, birçok farklı formda ortaya çıkmaktadır; örneğin insan üzerine hayvan, hayvan üzerine hayvan, insan üzerine insan gibi. Her bir durumda bu üstdüşüm bir unsurun diğer unsur üzerine hâkimiyetini ifade etmektedir. Bununla birlikte, daha ilginç olanı ise bir yılanın diğerinin üzerinde durur veya ona saldırır şekilde temsil edilmesidir. Ritner'a göre: "Yılanlar yılanlara yönlendirildiğinde, düşmanlar müttefik gibi davrandırılmış olur ve 'yardımcı' yalnızca 'boyun eğdirilmiş düşman' anlamına gelir."²⁴ Ritner'ın gözleminin Çıkış 7:8-13'le anlamlı bir bağlantısı vardır, zira bu, büyücülerin ilk üç belayı kendileri de yapabiliyorken onların neden gerçekte durumu daha da kötü hale soktuklarını açıklamaktadır. Onlar büyü ile daha fazla kanlı su ve kurbağa meydana getirerek aslında Musa'ya bu zor durumda yardımcı olmuşlardır. Esasında onlar "alt edilen düşman" olmuşlardır. Bu aynı zamanda neden Mısır halkının İsrailoğulları Mısır'dan ayrılırken onlara bol miktarda altından ve mücevherden hediyeler vererek yardımcı olduklarını da açıklayabilir (Çıkış 12:35-36).

2. Yutma Numarası

Çıkış 7:12 bize Harun'un asasının büyücülerinkini "yuttuğunu" (ויבלע) (*vayyivla*^c) söylemektedir. Mısır'da "yutma" (*shb* veya *'zm*) çok büyük bir büyüsel anlamı olan bir eylemdir.²⁵ Ritner'ın da belirttiği gibi:

Tüketim bir objenin emilmesine ve onun yarar ve özelliklerinden kazanç sağlanmasına bağlıdır. Alternatif olarak, eylem esas olarak düşmanca bir işleve hizmet edebilir ki onun vasıtasıyla "bir anda yiyip yutmak", "yok etmek" anlamına gelir fakat burada bile güç kazanma kavramı muhafaza edilebilir.²⁶

²⁴ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.128, n.583.

²⁵ Sayılar 5:23-24'teki rahiplerce yazılmış metni yutma cezasını da içeren zinanın lanetlenmesi meselesiyle karşılaştırdık. Bu hususa Ritner tarafından değinilmiştir: *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.109. İlginç bir şekilde hem Terence E. Fretheim (*Exodus* (Louisville, 1991), s.113'te), hem de Currid ("The Egyptian Setting of the 'Serpent'," s.206'da) "yutmak" kelimesini Çıkış 14:16, 14:26'da Mısırlıların "yutan" Kamış Denizi ile ilgili dilsel bir bağlayıcı konumunda değerlendirmiştir.

²⁶ Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.103.

Örneğin Tabut Yazıtlarında 612 numaralı büyüde “Yedi tane kutsal engerek yılanı (*uraei*) yuttum” denir.²⁷ Tanrıları yutmak (kutsal yılan *uraeus* gibi) ölüm iksiri olarak Mısır büyüğü tarafından yasaklanmıştır.²⁸ Piramit metinlerindeki “Yamyam İlahisi”nde 273-74 numaralı büyü aynen şu şekildedir:

Kral insanları yiyen ve Tanrılarda yaşayandır...

Kral onların sihrini yer, onların ruhlarını yutar.²⁹

Tabut Yazıtları 1017 numaralı büyüye baktığımızda ise: “Maat’ı* yedim, sihri yuttum.” şeklinde bir ifade geçmektedir.³⁰ Ayrıca, Mısır büyüğü dilinde, *‘zm* “yutmak”, “bilmek” demektir ve birisini “bilmek”³¹ o kişi üzerinde güç sahibi olmaktır. Örneğin, Göksel Boğa Kitabı’nda Ra’nın, sihri kendi bedenlerinde uygulayan büyücülere karşı uyarısına rastlarız:

Tanrı Heka* kendisi olarak onların içinde bulunduğundan büyülerini bilen (*rh*) büyücülerden korunun. Şimdi onu yutan/bilen (*‘zm*) kişi için, ben oradayım.³²

Bu yüzden, Harun, “Tanrı’nın esasını”, yani otoritesinin sembolünü, büyücülerin asalarını ve otoritelerini bir çırpıda yutması için kullandığı zaman (Çıkış 4:20), Mısırlı büyücüler bu durumu kendi güçlerinin ve bilgilerinin yutulduğu olarak algılamış olmalıydılar. Bu, metnin neden yutma eylemini Harun’un yılanına değil de asaya izafe ettiğini açıklamaktadır ki bu, klasik dönem Yahudi âlimlerini de açıkça rahatsız eden metinsel bir özelliktir/tuhafliktir.³³ Bu yüzden belki de Tanrı’nın Musa’ya tekrarladığı

²⁷ Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.104.

²⁸ Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.105.

²⁹ Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.103.

* Maat, kelime anlamı olarak adalet, düzen ve hakikat gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise Maat, kozmosun işleyişini, kralların tahta geçişini ve ölüm sonrasında ölünün adil bir şekilde yargılanmasını sağlayan ilahi bir düzendir. Bu yönden Maat anlayışının, antik Mısır kozmolojisinde anahtar bir kavram olduğu söylenebilir. Ayrıca Maat anlayışı, Ra’nın kızı olarak geçen tanrıça Maat’la da özdeşleşmektedir. Bkz. Pat Remler, “Maat,” *Egyptian Mythology A to Z* (New York: Chelsea House Publishers, 2010), ss.124-125; Remler, “Maat, the Goddess of Truth and Justice,” *Egyptian Mythology A to Z*, ss.125-126; Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, ss.159-161; Emily Teeter, “Maat,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, c.2, ss.319-321. (çev. n.)

³⁰ Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.88.

³¹ Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.106. Bunu İngilizce’de “kavramakta zorlanmak” anlamına gelen “yutmakta zorlanmak” ifadesiyle karşılaştırınız.

* Antik Mısır dilinde *heka* olarak bilinen büyü, sadece bir kavram olmayıp belirli bir tanrıya da işaret etmektedir. Yani *heka*, hem doğüstü güçleri kontrol etmek ve kişinin bu güçlerle istediklerini yapmak anlamına gelen büyüğü hem de yaratılıştan önce var olan ve geceleyin çıktığı yolculukta Güneş tanrısı Ra’ya yardım eden büyü tanrısını ifade etmektedir. Bkz. Hurt, “Heka,” *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, ss.66-67; Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, ss.198; Wilkinson, *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, s.110. (çev. n.)

³² Ritner, *Egyptian Magical Practice*, s.106.

³³ Bkz. BT *Menahot* 85a *Yashar Shemot* 142b.

“Bununla (gücün kanıtlanmasıyla) benim Yahve olduğumu bileceksin” (Çıkış 7:17) sözlerini Mısır’ın “bilgi” kavramıyla birlikte düşünerek anlamalıyız. Bununla ilgili ayrıntılar aşağıda verilecektir.

3. Yılanı Tutmak

Bu, Musa’nın, esasının yılanı dönüştüğüne ikinci kere şahit olmasıdır. Zira Çıkış 4:4’te anlatıldığı gibi, Yahve, Musa’nın esasını ilk defa yılanı dönüştürdüğünde, kendisine yılanı “kuyruğundan” (זָנָבוֹ) (*znavo*) tutmasını söyler. Bunu, Tabut Metni’nde 885 no’lu büyü ile karşılaştırırsak, metinde “Yılan elimdedir ve beni ısırılmaz” şeklinde bir ifade geçmektedir. Aynı şekilde “Timsahların üzerindeki Horus” denilen stelde ise Tanrı Horus’un* timsahları ayakları altına aldığına ve “her iki elinde de kuyruklarından asılı halde zararsız bir şekilde duran bir demet zehirli hayvanı sınıksız tutarken” yer aldığına ilişkin tasvirler bulunmaktadır.³⁴ Bu yüzden, Musa’nın 4:4’te yılanı eline almasının, “Musa’nın Tanrı’ya olan kesin inancını açığa çıkarması”nın yanında,³⁵ ona, büyü konusunda oldukça kabiliyetli olan Mısırlı sihirbazlar tarafından kötü bir sonun habercisi olarak yorumlanacak bir işaret sağladığı kesindir. Onlar için bu olay, doğanın yaratıcı ve olası düşman güçlerini kullanmak ile eş değerdir.

4. Yılan ve Söz

Dahası, Mısırlı bir büyücünün, “fiziksel uygulamaları literal olmayan (mecazî) ritüel nüans(lar) kazanan”³⁶ çok bilgili ve eğitilmiş bir uygulayıcı olduğunu düşünürsek ve Mısır yazılarının resimli karakterlerinin, bu uygulayıcılar için “yazılı kelime ve somutlaştırdığı obje arasında daha ileri bir bağ”³⁷ kurduğunu göz önüne alırsak, yılanı Mısır dilinde bir yılanı (𐎃𐎎)

* Horus, antik Mısır inancında Osiris ile İsis’in oğlu olması ve Seth’e karşı savaşması bakımından önemli bir tanrıdır. Tanrı Horus, gökyüzünün efendisi ve Mısır krallığının sembolü olarak da bilinmektedir. Horus’a atfedilen bu özellikler onun, Mısır krallarının yegâne temsilcisi olduğunu ve Güneş tanrısı Ra’yla birlikte ilişkilendirildiğini göstermektedir. Horus’un Ra ile olan bağlantısı, zamanla gelişerek *Ra-Harakhty* anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında Horus, babası Osiris’in intikamını Seth’ten alması ve kötülükle mücadele etmesi bakımından da önemlidir. Çünkü Horus’un bu mücadelesi sonucunda iyi ile kötünün mücadelesi sürekli devam etmektedir. Tanrı Horus, ölüm ve ölüm sonrası hayatla ilişkili olması bakımından da önemlidir. Nitekim Horus, mumyalama işleminden sonra mumyanın iç organlarının konulduğu dört kavanozun koruyuculuğunu dört oğlu ile yapmakta ve yer altı dünyasındaki Ra’nın yolcuğunda şahin formunda Ra’ya yardım etmektedir. Buradan ise Horus’un hem yaşayanların dünyasında hem de ölümler dünyasında söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Edmund S. Meltzer, “Horus,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, c.2, ss.119-122; Hurt, “Horus,” *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, ss.70-74; Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, ss.143-145. (çev. n.)

³⁴ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, ss.106-107.

³⁵ Sarna, *Exodus*, s.20.

³⁶ Sarna, *Exodus*, s.132.

³⁷ Sarna, *Exodus*, s.249.

benzer olarak yazılan ve “söz” anlamına gelen en yaygın kelime olan (*dd*) kelimesinin cisimleşmesi olarak görebiliriz. Bu kelime Mısır büyü metinlerinde “büyü sözü”nün³⁸ eş anlamlısı olarak da kullanılır. Bu yüzden, Mısırlı büyücülerin gözünde, Çıkış 7:13-18’deki olaylar “birisinin (büyüsel) kelimelerini yeme”nin ilave ve çok daha ince bir nüansını taşımaktadır. Kelimelerin kendilerine ait bir güç ve tesir taşıdığını hatırmızda tutarsak,³⁹ daha ilk karşılaşmada, Harun’un her şeyi yutan asasının efsuncuların yeteneklerinin ölüm haberini verdiği anlaşılmaktadır.

5. Nil’in Kana Dönüşmesi

Kralın önündeki aleni başarısızlıklarına rağmen büyücüler, bu üstdüşümün kurbanı olmalarına karşın, vazgeçmemişler ve bunun yerine Yahve’nin Mısır’a gönderdiği art arda gelen üç belayı taklit etmeye girişmişlerdir. Bu belalardan ilki, tabii ki, Nil’in kana dönüşmesidir. Bunun da Mısır edebiyatında benzerleri bulunmaktadır. Özellikle İlk Orta Dönem’de (MÖ 2181-2040)⁴⁰ Ipuwer’in, Mısır’daki düzenin kaotik çözülmesini tasvir ettiği hikâyesinde ve annesine, eğer bir büyü yarışmasında yenilirse annesinin suyunun kana dönüşeceğini söyleyen Nubyeli bir büyücünün (MS 46-47) hikâyesinde de bu gibi anlatımlar vardır.⁴¹

Bunlar Nil’in (aynı zamanda Tanrı Hapi olarak da bilinir) kana dönüşmesi konusunda yerinde paralelliklerse de, Mısır büyü metinlerine göz atarak bu olayın Mısırlılar için önemini daha iyi kavrayabiliriz. Özellikle Nil’in kana dönüşmesi ilgili bağlamda çok anlamlı bir şeydir çünkü İsrailoğulları kanı bir kişinin hayat taşıyıcısı olarak görürken, Mısırlılar da Nil’i hayat verici olarak görüyorlardı. Örneğin, Nil’e hitaben yazılan meşhur bir ilahi şu şekilde başlar: “Selam olsun sana ey Nil, yeryüzünden çıkar ve Mısır’ı hayatta tutmak için gelirsin.”⁴² Dahası, Mısırlı büyücülere göre, *dšr* kelimesi, hem “kan” hem de “kırmızı” olarak olumsuz çağrışımlar taşırdı, çünkü bu Seth’in ve Horus’un yılan düşmanı, Apep’in rengiydi.⁴³ Bu

³⁸ Sarna, *Exodus*, ss.40-41.

³⁹ Sarna, *Exodus*, s.35. Bkz. Frederick Moriarty, “Word as Power in the Ancient Near East,” H. N. Bream et al. (ed.), *A Light Unto My Path: Old Testament Studies in Honor of J. M. Myers* (Philadelphia, 1974) içinde, ss.345-362; Isaac Rabinowitz, *A Witness Forever: Ancient Israel’s Perceptions of Literature and the Resultant Hebrew Bible* (Bethesda, MD, 1993).

⁴⁰ Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: A Book of Readings* (Berkeley, 1973), c.1, s.151.

⁴¹ Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature*, c.3 (1980), s.148.

⁴² Bkz. John A. Wilson, “Hymn to the Nile,” *ANET (Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement)*, ed. James B. Pritchard, Princeton, 1969) içinde, ss.372-373.

⁴³ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.147.

yüzden, *dšr* “çoğu kez ‘kötülüğün’ eş anlamlısıdır.”⁴⁴ Kelimenin determinatifleri olan “şeytani kuş” (𓆎) ve “ölmekte olan adam” (𓆏) da bunu yansıtır. Bu yüzden Nil’in kana dönüşmesi belasının yılanları içeren sihir düellosunun hemen arkasından meydana gelmesi de muhtemelen bir tesadüf değildir.

“Oxyrhynchus balığı”nın yazılışı da (𓆏 *h3* şeklinde),⁴⁵ “kırmızı” ve “kötülük”le benzer biçimde ilgilidir. Bu kelime “kırmızı balık’tan türemiştir” ve ceset (*h3.t*) kelimesi üzerinde görsel bir söz oyununu çağrıştırabilir.⁴⁶ Öyleyse, Mısırlı büyücülere göre, kırmızı; kan ve kötülükle ve buradan yola çıkarsak aynı zamanda Oxyrhynchus balığı ve ölüm ile de eş anlamlıdır. Bu gibi imalar, işin içinde olmayan modern okuyucuların kolayca gözünden kaçsa da, Mısırlı büyücüler “Nil’deki tüm balıklar öldü” (Çıkış 7:21) gerçeğindeki imayı görebileceklerdi.

Kırmızı renk aynı zamanda lanet kâselerinin kırılmasıyla da çok yakından ilgilidir. Bu ayın, bir boğanın parçalara ayrılmasını ve boğanın kanını serpmeyi sembolize eden hareketler ile lanet kaplarının suyundan yere serpmeyi içermekteydi. Bu işlem boyunca hem kanlı boğa hem de kırmızı çanak, “geri püskürtülmüş ve parçalanmış düşmanın yerine geçen figürler” olmaktaydı.⁴⁷ Bu yüzden, Firavunun büyücülerine göre, ilk bela bu lanetin habercisi olmuş ve Mısır’ın yakın zamandaki felaketini işaret etmiş olmalıdır. Nil’in Mısırlıların tek su kaynağı olduğunu hatırlarsak, belanın, timsahlar gibi potansiyel olarak tehlikeli güçlerin sulardan çıkarılmasına hizmet eden büyüsel su tıslımlarına etkisini de anlamalıyız.⁴⁸ Aslında, büyücülerin su kullanarak temizlenme ve korunma ritüelleri icra etme yetenekleri de bu şekilde aniden sona ermiştir.

6. Suyu Dışarı Dökmek

Ek olarak 4:9’da Yahve, eğer Firavun önceki işaretleri önemsemezse, Musa’nın “Nil’in suyundan alıp onu dışarıdaki kuru toprağa dökmesini (ממימי היאר ושפכת היבשה)” emretmiştir. Bu durum Musa’yı en azından büyücülerin gözünde cenaze rahibi (*w3h mw*, lit., su dökücü) olarak görünmesine yol açacaktı.

⁴⁴ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.147, n.662.

⁴⁵ Alan Gardiner, *Egyptian Grammar* (Londra, 1966), s.477, işaret listesi K4.

⁴⁶ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.147, n.662.

⁴⁷ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.147.

⁴⁸ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.48.

7. Bit

Üçüncü bela olan ve büyücülerin taklit edemedikleri bit istilası, Mısır büyü uygulamaları ışığında önem kazanmaktadır. Burada özellikle vurgulanması gereken kumların bite dönüşmesidir (8:13). Bu vahşi yaşama dönüşüm sadece Tanrıların gücünü temsil etmemekteydi, aynı zamanda “sel sularının çekilmesiyle ilk olarak görünmesinden dolayı kum, Mısırlıların evren yaratılışı algısıyla, dolayısıyla da tüm yaratma olaylarıyla çok yakından ilgiliydi.”⁴⁹ Düşmanca amaçlar için kullanıldığı zaman kum, “düşmanları kör etmek için her yerde bulunan bir silah olur ve azalmışlara korku verir ve iblisleri püskürtmek için kullanılır.”⁵⁰ Kumun Mısır büyüündeki çeşitli kullanımı yabancı düşmanların parçalanması ayinleriyle birlikte görülür. Mısır metinlerinde kumu bite dönüştürmenin bahis konusu olmadığı doğrudur, ama polemik konusu tam da bu noktadadır. Büyücüler için ölümlere karşı yaratıcı bir büyü aracı olan bir şey, Musa tarafından yaşayanlara karşı düşman bir böcek sürüsüne dönüştürülmüştür. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, büyücüler Musa’nın bu hünerini taklit edememişlerdir (8:14).

8. Tanrı’nın Parmağı

Mısır sihir uygulamaları hakkındaki farkındalık Kutsal Kitap metnini belirlemeye devam etmektedir. Örneğin, Çıkış 8:15’te, biti meydana getirmelerinin mümkün olmadığını ilk fark ettiklerinde büyücü kâtipler אצבע הוא אלהים “İşte bu Tanrı’nın parmağıdır!” diye bağırlarlar. Başka bir yerde de, daha yaygın olan יה אלהים “Tanrı’nın eli” ifadesinin Yahve ile ilişkili olarak kullanıldığını görürüz (örneğin Çıkış 9:3). “El” yerine “parmak” kullanımı, bu yüzden, daha özel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Cümlenin bu şekilde büyücülerin ağzından verilmesi de bunun bir Mısır kullanımı olduğunu düşündürür.⁵¹

Gerçekten de, uzatılmış bir işaret parmağı, özellikle ırmakların geçilmesinde ve yukarıda da sözü edilen su büyüleri gibi büyü ayinlerinde kullanılır. Genellikle, bir büyücü büyü sözleri okurken diğeri parmağını suya uzatarak, bununla sudaki düşman güçleri yatıştırır. Bu bakımdan en merak

⁴⁹ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.155.

⁵⁰ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.156.

⁵¹ Yahuda tarafından da not edildiği üzere, *The Language of the Pentateuch*, ss.66-67. Yahuda’nın gözlemlediği gibi, Mısırlıların bu konudaki ifadeleri sık sık örneğin sihir tanrıları ve yazı sanatları ile alakalı olarak “Thoth’un parmağı” ve “Seth’in parmağı” deyimlerinde görülmektedir. İlginç bir şekilde, Kutsal Kitap’taki “Tanrı’nın parmağı” ifadesi nerede geçerse geçsin sadece Yahve’nin kanun tabletlerini yaparkenki yazı faaliyeti ile ilgili olarak gelmektedir (Çıkış 31:18; Yasanın Tekrarı 9:10). Mısırlı sihirbazlar da pek tabii kâtiplerdi.

uyandıran şey, bu ayinin bir çoban-rahip (hem hakiki hem de fildişinden bir heykelcik) ile birlikte yapılmasıdır.⁵² Örneğin Sakkara'da bulunan Kagemni'nin mezarındaki bir nehir geçme sahnesinde (MÖ 23. ve 24. yüzyıl) şöyle anlatılır;

Çobanlar parmaklarını uzattıklarında, solda, ayakta duran, gösterişli bir etek giymiş ve suyun yanında bir asaya yaslanmış bir figür tarafından izlenirler. O, çoban tarafından dürtülür ve ritüel bir hareketle “(Koy) elini suyun üzerine” denir. Adam bunun karşılığında cevaplar: “Çok fazla konuşma!”⁵³

Aynı şekilde 18. Hanedan mezarındaki başka bir kabartmada da bir çobanın diğer sığırları kandırıp kendisini takip etmelerini sağlamak için omuzlarında bir buzağı taşıırken bir nehre girişi tasvir edilmektedir.⁵⁴ Bu yüzden, hem su büyüsü ve hem de çoban, kötülüğe karşı olarak, rehbersiz geçilemeyecek kadar derin, potansiyel olarak tehlikeli bir sudan güvenli bir geçiş yapılabilmesine yardımcı olurlar.

Bu gibi büyülere ve ayinlere çok aşına olan Mısırlı büyücüler, çoban-rahip Musa'yı da benzer bir şekilde görmüş olmalıdırlar. Özellikle de kavmi İsrailoğullarıyla birlikte Kamış Denizi'ni sığ yerlerinden güvenli geçişlerinin sağlanmasında olduğu gibi (Çıkış 14:26-29). Burada da Musa'nın kolunu denizin üzerine uzatarak onu bölmeyi başardığı (14:27) bize anlatılmaktadır.⁵⁵ Dahası, aynı yukarıdaki metinde söz konusu olan nehir geçidindeki Mısırlı rahip gibi, Levili Musa da İsrailoğullarına *ואתם תהרשו* “sessiz olun” (14:14) diye emreder. Musa'nın, kolunu asası elindeyken uzatması ise, içinde kralın elinde bir yılan asası ile bir sığır sürüsünü gütmesini anlatan bir resim bulduğumuz, Edfu'daki Horus tapınağında tasvir edilmiş bir ayinle de ilişkilendirilebilir.⁵⁶

9. Yahve'yi Bilenler

Çıkış hikâyesi boyunca, Yahve, kendine dair bilgiyi hem Musa'ya hem de Mısırlılara bildirmeye çalışmaktadır. Yukarıda yutma ve birini bilme büyü gücüyle ilgili olarak Tanrı'nın “Benim Yahve olduğumu şundan bilmelisin (בואת תדע)” (7:17) sözlerinden bahsetmiştim. Mamafih, Yahve'nin ölümlüler tarafından tanınma isteği de oldukça büyüktür. Musa Firavununun

⁵² Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, ss.225-231.

⁵³ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.226. Resmedilmiş şekliyle bkz. s.229.

⁵⁴ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.225.

⁵⁵ Mısır'daki benzer anlatımlar için bkz. Yahuda, *The Language of the Pentateuch*, s.66.

⁵⁶ A. M. Blackman ve H. W. Fairman, “The Significance of the Ceremony *Hwt Bhsu* [The Striking of the Calves] in the Temple of Horus at Edfu,” *Journal of Egyptian Archaeology* 35 (1949), ss.98-112. Currid tarafından da not edilmiştir: “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’,” s.216.

karşısına ilk defa çıktığında, kral İsrailoğullarının gitmesine izin vermemiş ve “Ben Yahve’yi bilmiyorum (לא ידעתי), İsrailoğullarını da salacak değilim.” (5:2) demiştir. Çıkış 6:3’te Tanrı’nın Musa’ya, kendini Musa’nın atalarına Yahve adıyla tanıtmadığını (לא נודעת) söylerken buluyoruz. 6:7’de ise Yahve Musa’ya “Ve sizi Mısırlıların yükleri altından çıkararak Yahve’nin (וידעתם) ben olduğumu bileceksiniz” der. Yahve ayrıca 7:5’te “Mısır’a karşı elimi kaldırdığım ve İsrailileri aralarından çıkardığım zaman Mısırlılar benim Yahve olduğumu anlayacak (וידעו)” demektir. 7:17’de de Nil’den gelen bela için Firavuna “Benim Yahve olduğumu bileceksin (בזאת תדע)” diye seslenir. Yahve, aynı zamanda yağın dolu belasını göndermek ile niyetinin “Öyle ki, bütün dünyada benim gibisi olmadığını öğrenesin (בעבור תדע)” (9:14) olduğunu Firavuna söyler. Tanrı’nın iradesinin bu ifadesinin burada yedinci belada ortaya çıkması, ki yedi hem Mısırlı büyücüler hem de İsrailoğulları için teolojik olarak önemli bir sayıdır,⁵⁷ Yahve’nin kendisinin bilinmesini ne kadar önemseydiğinin altını çizmektedir. Hatta Kamış Denizi’nin ayrılması esnasında bile Yahve der ki: “Mısırlılar bilsinler ki (וידעו) ben Yahve’yim...” (14:18).

Yahve’nin güç kullanarak kendi varlığının bilinmesi yönündeki endişesinin, Mısır sihir metinlerinde de karşılığı bulunmaktadır. Mesela bu sadece sık sık atıfta bulunulan ve İsis’in* büyüye karşı kendini donatmak amacıyla Tanrı Ra’nın gizli ismini elde etmesini konu edinen, “Tanrı ve Onun Bilinmeyen Güç İsmi” metninde değil,⁵⁸ aynı zamanda Mısır dilinde de *rh-h.t* (şeyleri bilen) ifadesinde, ki “büyücü” anlamına gelen diğer bir terimde de görülebilir. Esas itibarıyla, Çıkış Kitabı’nın “bilenler”i, tıpkı bir *rh-h.t*’nin büyüünün gücünü tanıması gibi, Yahve ve onun yanısıra Tanrı’nın gücünü tanıyan Musa’dır. Ama burada polemik amaçlı bir ters çevirme söz

⁵⁷ Bkz. Scott B. Noegel, “The Significance of the Seventh Plague,” *Biblica* 76 (1995), 532-539. Mısır büyü metinlerinde yedi sayısının önemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, ss.13, 24, 46-47, 100, 102, 104, 159-61, 171, 190, 212, 249.

* İsis, Osiris’in eşi, Horus’un ve Mısır krallarının sembolik annesi olarak bilinen önemli bir tanrıçadır. Tanrıça İsis, Seth-Osiris mitosunda da önemli bir yere sahiptir. Bu mitosa göre Osiris, kardeşi Seth tarafından bir lahitte hapsedilip Nil Nehri’ne atılmaktadır. Bunun üzerine İsis, Osiris’i bularak onu lahitten çıkarmaktadır. Akabinde Seth, Osiris’i tekrar yakalamakta, onu öldürmekte ve parçalara ayırmaktadır. Osiris’in ölümüyle İsis, oğlu Horus’u yetiştirerek babasının intikamını almasını sağlamaktadır. Bu olaydan ötürü İsis, milyonlarca tanrıdan daha zeki bir tanrıça olarak görülmekte ve Mısır tahtının koruyuculuğunu yaptığı gerekçesiyle de kendisine değer verilmektedir. İsis’i önemli kılan bir diğer özellik, onun büyüyle yakından ilişkili olmasıdır. Nitekim İsis, en yüce büyüye sahip olan bir tanrıça olarak görülmekte ve Ra’nın yolculuğunda Ra’yu, büyüleriyle korumaktadır. Bkz. J. Gwyn Griffiths, “Isis,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, c.2, ss.188-190; Hurt, “Isis,” *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, ss.79-81; Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, ss.149-151. (çev. n.)

⁵⁸ John A. Wilson, “The God and His Unknown Name of Power,” *ANET* içinde, ss.12-14.

konusudur zira her ne kadar Firavunun kendi büyücüleri bilse bile, Yahve'yi ve onun gücünü “bilmeyenler” Firavun ve Mısırlı insanlardır. Anımsanacak olursa büyücüler üçüncü belayı taklit edemediklerinde, “İşte bu Tanrı'nın parmağıdır!” diye bildirirler (8:15) ki bu aşına oldukları büyü uygulamalarıyla yakından ilişkili bir ifadedir. Aslında, “şeyleri bilenler,” yani büyücüler, ironik bir şekilde Yahve'nin gücünü tanıdıklarını itiraf etmektedirler.

10. Tutuk Dilli Adam

Musa'nın etkili bir şekilde konuşamamasını nasıl açıklarsak açıklayalım, Çıkış, 4:10, 6:12 ve 6:30'dan açık bir şekilde anlaşıldığı üzere, Musa akıcı bir biçimde konuşamamaktadır. Çıkış 4:10'da Musa'nın şu sözleri yer alır: “Ben ne dün ne evvelki gün, ne de kuluna söylediğin vakitten beri, söz adamı değilim (איש דברים); çünkü ben, ağzı ağır (כבד פה) ve dili ağır bir adamım (כבד לשון).” Musa'nın konuşma bozukluğuna ironik önemi bakımından birçok anlam verildiyse de, Mısır büyüü açısından Musa'nın sözlerinin polemiksel duruşu ile ilgili herhangi bir şey söylenmemiştir.⁵⁹ Mesela Mısırlı büyücülerin etkileyici konuşmalar yapan hatipler olduğu söylenmektedir. Metternich Stelası'nda, örneğin, İsis, hakiki bir kelime ustası olarak şöyle resmedilmektedir:

ink 3s.t ntr.t nb (.t) hkz ir hkz zh dd mnḥ mdw

Ben, tanrıça İsis'im, büyüünün sahibi, büyü yapan, görkemli şekilde konuşan.⁶⁰

Burada “görkemli” olarak çevrilen *mnḥ* kelimesi, ayrıca, “etkili,” “üstün, mükemmel” “sevindirici” ve “etkileyici” anlamlarına da gelmektedir.⁶¹ Aslında, Büyü Tanrısı *Hkz* da, Dendera'da “üstün/mükemmel sözlü” anlamına gelen *mnḥ mdw* ve başka bir yerde “kehanetlerin efendisi, vahiylerin efendisi” anlamına gelen *nb šm.w nb bīz sr ḥpr.w* olarak betimlenmektedir.⁶² Bu açıdan bakıldığında Musa'nın düzgün bir şekilde konuşamadığından şikâyet etmesinden sonra iki kez, Yahve'nin ona, Firavuna karşı Tanrı'yı oynamasını (4:16, 7:1), yani kehanetleri ve vahiyleri verebilmesine olanak sağlayacak bir role bürünmesini söylemesi ilginçtir.

⁵⁹ Bu ifadelerin diğer bir ilginç incelemesi için bkz. Jeffrey Tigay, “‘Heavy of Mouth’ and ‘Heavy of Tongue’: On Moses’ Speech Difficulty,” *BASOR* (*Bulletin of the American Schools of Oriental Research*) 231 (1978), ss.57-67.

⁶⁰ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.34, n.157.

⁶¹ Raymond O. Faulkner, *A Concise Dictionary of Middle Egyptian* (Oxford, 1962), s.109.

⁶² Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.35-36, ve n.167.

Dahası, *hk3*, “büyü,” sık sık “tanrının sözleri”⁶³ anlamına gelen *mdw ntr* söz grubunun eş anlamlısı olarak kullanılır ki bu Musa’nın Firavundan ısrarlı isteklerine ve ona karşı yaptığı tehditlere –aslında hepsi Tanrı’nın sözleridir– açık bir şekilde paralellik arz eder.

Ayrıca Musa’nın kendisini *אִישׁ דְּבָרִים* “sözlerin (aynı zamanda: şeylerin) adamı” olmayan biri olarak tanımlanması, bazen *rh-ht* “şeyleri bilen” olarak isimlendirilen bir Mısır büyücüsünü hatırlatmaktadır. Biz, buna, “ağızda olan”⁶⁴ anlamına gelen *tp-r3* ve “ağızdaki büyü” anlamına gelen *hm.t-r3* gibi büyü için kullanılan kavramları eklediğimizde, Musa’nın bu itirazında, öncesinde hiç büyü yapmadığına yönelik gizli bir itirafı da fark edebiliriz. Belki de bu, Yahve’nin 4:13’te Musa’ya neden kızdığını da göstermektedir. Musa durumu yanlış anlamış olmasına rağmen, Tanrı, onun görevini büyü kullanarak yerine getirmesini beklememektedir.

Çıkış Kitabı’ndan buraya kadar tartışılan bütün pasajların, Mısır büyücülüğü bağlamını paylaştığını fark etmek önemlidir. Her bir durumda Musa, ya mucizesini büyücülerin önünde sergilemekte ve/veya Firavunu ve onun maiyetindekileri yaklaşan felaket konusunda uyarmaktadır. Yine de, yazarın Mısır büyü konusundaki bilgiyi konuya dâhil etmesi büyücülerle ilgili kayıtların ötesine uzanıyor gibi görünmektedir.⁶⁵

11. Lanetleme ve Deniz Ezgisi

Kamış Denizi’nin içerisinden geçilirken, İsrailoğulları, Mısır edebî metinlerinde benzerleri bulunan imgeleri ve söyleyişleri kullanarak Deniz Ezgisi’ni söylemişlerdir. Bu ezginin en yakın edebî benzeri, “Kayık Ziyafeti” (MÖ 1800) diye adlandırılan öyküdür. Bu öyküye göre şımarık bir prenses, suya düşürmüş olduğu kolyeye, büyüsel sözler söyleyerek suları ayıran usta bir rahibin yardımıyla tekrar kavuşmuştur.⁶⁶

Bu edebî paralellik dikkat çekmesine rağmen, bu ezginin dikkatli bir incelemesi, Mısır lanet metinlerinde yaygın olarak bulunan imgelemin burada da kullanıldığını göstermektedir. Mısır lanet metinlerinin bilgisi, Kutsal Kitap’ın başka yerlerinde de, mesela Amos 1:2–2:16’da ve Yeremya 19:1–11’de görülmektedir.⁶⁷ Böylece, Çıkış Kitabı’nda Mısır lanet

⁶³ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.35.

⁶⁴ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.42.

⁶⁵ Eğer Yahuda, *The Language of the Pentateuch*, s.131’de, Çıkış 15:5’teki *תהמות* (*tehomot* = derin sular) kelimesini Tiamat’a bir gönderme olarak açıklamakta haklıysa, o zaman burada da büyüsel adlandırmanın varlığı umulabilir.

⁶⁶ Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature*, c.1, ss.216-217.

⁶⁷ A. Bentzen, “The Ritual Background of Amos 1.2-II.16,” *OTS (Oudtestamentische Studiën = Old Testament Studies)* 8 (1950), ss.85-99; J. K. West, *Introduction to the Old Testament* (New York, 1971),

metinlerine yapılan göndermelerin tespitinin kabul edilebilirliği daha da artar. Çıkış 15:6-7’de belirtildiği şekliyle:

Sağ elin, ey Yahve, gücü muhteşem olandır,
Sağ elin, ey Yahve, düşmanları parçalayandır!
Büyük zaferinde, sen düşmanlarımı ezersin!

Ezgiye sunulan uyuşmazlığa bakalım: Mısırlıların boğulması, lanet kâselerini paramparça etmeyi (*titi*, *htm*, *tms*, *ptpt*, *hwl* vb.) çağrıştıran “parçalama” (רעץ) ve “kırma” (הרס) kelimeleri ile tanımlanır. Aslında, başlangıçtan beri bu şiir, sonraki büyük kâselerindeki kelime hazinelerinden yararlanan bir lanetleme özelliği taşımaktadır: “at ve sürücüsünü hızla denize attı (רמה).”⁶⁸

Ezginin lanet dilini kullanımı Mısırlıların ölümüne yaptığı vurguyu açıklayacaktır. Sarna, bunu “denizi geçmeyi kutlayan metinlerin büyük bir kısmı” arasında eşsiz bir örnek olarak kabul eder.⁶⁹ Mısırlıların ölümü konusundaki bu vurgu, taş kapları “lanetleme sürecinin temel katılımcıları” olarak kullanan Mısır lanet ayini ışığında açıklanabilir.⁷⁰ Bu belki de Mısırlıların bir אבן “taş (kap)” gibi suya daldıklarını dile getiren Çıkış 15:5’e ilave bir anlam yükler.⁷¹

Genelde büyücüler, düşmanlarının güçlerini ve özelliklerini bir kaba aktarır ve sonrasında o kabı, düşmanın ölümünü getirsin diye gömerler. Boğulmanın “defin ayini”nin bir türü olarak görülmesi düşüncesi, denizde ölümü belirten, Çıkış 15:12’de “yer” anlamına gelen ארץ (*erets*) kelimesinin özel kullanımınca da desteklenir: “Sağ elini uzattın ve yer onları yuttu.” Bazılarınca öne sürüldüğü gibi eğer ארץ (*erets*) kelimesi burada “yer altı” anlamına gelmekteyse,⁷² o halde biz Mısırlıların denize gömülmesi ve Mısır lanetleme kaynakları arasında daha doğrudan bir ilişkiye sahip olmuş oluruz. Ugarit mitlerinde de⁷³ kanal yoluyla ölüleri alan Ölüm (Mot) imgesi bulunur, ancak bu göndermeler mitolojik metinlerde bulunduğu için “burada da büyüsel bir nüansın olması imkân haricinde değildir.” Ayrıca, hiçbir yerde

s.244; ve yakın zamanda, S. M. Paul, *Amos* (Minneapolis, 1991). Karşı bir görüş için bkz. M. Weiss, “The Pattern of the ‘Excretion Texts’ in the Prophetic Literature,” *Israel Exploration Journal* 19 (1969), ss.150-157.

⁶⁸ Büyülerdeki רמה (*rama*) kelimesi için bkz. mesela, Isbell, *Corpus of Aramaic Incantation Bowls*, ss.21-23, 38, 42-43, vb.; Naveh ve Shaked, *Amulets and Magic Bowls*, ss.50-51, 198-201.

⁶⁹ Sarna, *Exodus*, s.70.

⁷⁰ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, ss.175-176.

⁷¹ Taş kap olarak אבן (*even*) kelimesi için bkz. Çıkış 7:19.

⁷² Sarna, *Exodus*, s.80.

⁷³ Bkz. mesela, Marvin Pope, “The Cult of the Dead at Ugarit,” Gordon D. Young (ed.), *Ugarit in Retrospect: Fifty Years of Ugarit and Ugaritic* (Winona Lake, 1981) içinde, ss.168-169.

Mot'un Çıkış'taki pasajda geçtiği gibi canlıları kabul ettiğinden/karşılığında bahsedildiğini göremeyiz. Dahası, “yutmak” (בלע (bala^c) ya da bu anlamda farklı bir sözcük) kelimesinin şahidi Ugarit dilinde tespit edilebilmiş değildir. בלע (bala^c) “yutmak” kelimesi bu pasajda Harun'un esasının büyü vasıtasıyla diğerlerini yutuşunu hatırlattığından bu bilgi önemlidir.⁷⁴

Ayrıca, her ikisi de “imge” anlamına gelen, lanet figürleri için kullanılan *ts.t* ve *twt* kavramlarına ek olarak “düşman” için kullanılan *hftj* ve *sbi* genel kavramları bulunur.⁷⁵ Bu yüzden, Çıkış 15:5'te geçen batan taşı lanetli bir kap olarak ele almak gerekmez. Çünkü Çıkış 15:6 ve 15:9'da tekrar tekrar kullanılan אריב “düşman” kelimesi de bu amaca hizmet edebilmektedir.

Ek olarak, lanetleme sırasında başrahibe (büyücüye), *ḥ3w-ḥ* “büyük savaşçı rahip” eşlik eder. Büyük savaşçı rahip Apep'i parçalamaktan ve başrahip adına kötü güçlerle savaşmaktan sorumludur. Bu da Kurtuluş Ezgisi'nde (15:3) Yahve'nin מלחמה “savaşçı” olarak zikredilmesine manidar bir polemiksel nüans katabilir. Burada Levili Musa adına savaşan, diğer büyücüler değil, Tanrı'dır.

12. Yakıp Kül Etme

Mısırlıların lanetleme ayinleriyle yakından irtibatlı olan bir şey hem cansız figürlerin hem de canlı düşmanların yakılıp kül edilmesidir. Ritner şöyle demektedir: “Yeryüzündeki ve yeraltındaki lanetlemelerin kültürel bir benzeri olarak bu tür figürleri yakma ayini, tapınak uygulamaları arasında sıradandır...”⁷⁶ Çıkış 15:7'de de şöyle geçmektedir: “Sen ateşini yollarsın, o ateş düşmanlarını samanın yandığı gibi yakar tüketir.” Şu halde, lanetleme kurbanları gibi, Firavunun ordusu da ezilmiş, yanmış ve gömülmüştür.

13. Lanetleme Şekli

Bir lanetlemeden bahsedebilmek için, metin, “Mısırlıların düşmanlarına saygısız fiil ve sözler atfetmede başvurdukları standart kalıpları”nı dile getirmelidir.⁷⁷ Mısırla ilgili şu örneğe bakalım:

Bakın, akropolisin yerlileri ve insanlar ve tanrıların arasında olan bu düşman ve benzerleri, evinizi yıkmak için, kapılarınızı mahvetmek için gelir... Ey Osiris, şu düşmana bak... şöyle diyor: ‘Acılar ve ıstıraplardan

⁷⁴ Terence E. Fretheim, *Exodus* (Louisville, 1991), s.113 ve Currid, “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’,” s.206 gibi çalışmalarda gözlemlenmiştir.

⁷⁵ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.185.

⁷⁶ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.158.

⁷⁷ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.173.

çektiğin ağırlar senin üzerine olsun'... Düşmanlarımı kırıp yıkıp, onları ayaklarının altına alsın.⁷⁸

Bu Mısır lanetlemesini Çıkış 15:9'daki ifadeyle karşılaştıralım:

Düşman şöyle dedi: “Takip edeceğim, yetişeceğim, ganimeti ayıracağım; arzum onlarla tatmin olsun. Kılıcımı kınından çıkaracağım, elim onları denetimim altına alacak.”

Ayrıca Çıkış 14:24 ve 15:12, Yahve'yi düşmanlarından daha üst bir konumda betimler. Ritner'e göre, “fiziksel yükseliş; siyasi, sosyal ve kozmolojik egemenliği belirtmektedir.”⁷⁹ Yahve'nin diğer tanrılar üzerinde yüksekte olması düşüncesi Kutsal Kitap'ta sıklıkla yer alırken, bunun burada Mısır bağlamında ve Mısır lanetlemesiyle yakından ilişkili birçok başka yönle bağlantılı olarak ortaya çıkması meseleye ilave bir polemik boyutu kazandırır. Büyü konusundaki hünerlerine rağmen Mısırlılar, bizzat Tanrı'nın lanetinin kurbanlarıdır.

14. Lanetleme ve Işık Saçma

Bu polemikğin ışığında, Kamış denizinin yarılmasından önce, büyücülerle değil, aksine Yahve ile bağlantılı olarak bir lanetten bahsedildiğini görmemiz de ilginç bir durum arz eder. Çıkış 14:20'de anlatıldığı gibi, Yahve'nin yarattığı karanlığın bulutu, “birisi bütün gece boyunca diğerinin yanına gidemesin diye geceye büyü (ויאר) (*vayyāer*) yapar.”⁸⁰ Hâlihazırda harekelenmiş olduğu şekliyle ויאר (*vayyāer*) kelimesi “büyü yapmak” tan ziyade “ışık saçmak” anlamına gelirken, sadece ünsüzlerden oluşan orijinal metinde kelimenin nasıl okunacağı belirsiz olmalıdır. Dahası, alışlagelmiş yorum, Yahve ışık saçmaktayken “birisinin bütün gece boyunca diğerinin yanına” neden gidemeyecek olduğunu açıklamaktan aciz kalır. Bu ışık saçmanın değil karanlığın tasviridir.

Bu anlam belirsizliği de, “büyü, lanet,” anlamında yaygın olarak kullanılan *zh* kelimesinin, aynı zamanda “parlamak, aydınlık olmak, etkili olmak” anlamlarına da geldiğini gördüğümüz Mısır büyüüne müracaat edildiğinde açıklanabilir.⁸¹ Mesela, BM 10188 papirüsünde: *zh.n-y m ib-y*, “Ben kalbimde büyüler yaptım”⁸² şeklinde bir ifade yer alır. Gerçekten de, Mısır'ın Amduat Kitabı'nda, *zh* “parlamak” kelimesinin başka bir anlamı

⁷⁸ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.173.

⁷⁹ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.131.

⁸⁰ ארר (*arar*) kelimesinin kökünden; bkz. E. A. Speiser, “An Angelic Curse: Exodus 14:20,” *Journal of the American Oriental Society* 80 (1960), ss.198-200.

⁸¹ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.30.

⁸² Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.31.

üzerine ince bir söz oyunu olduğu fark edilir: *hpr n mdw tn šsp n hkꜣw tn*, “Sözlerin ortaya çıksın; büyün parlasın.”⁸³

Bu tür bir kelime oyunu, 14:20'deki *ויאר* (*vayyāer*) kelimesinin arkasına gizlenmekte ve mevcut durumun tersini ima etmektedir. Dahası, 14:25'te Yahve'nin laneti, etkili bir şekilde kıyıdağı Mısırlıların savaş arabalarının tekerleklerinin kilitlenmesine sebep olarak onları engellemektedir (*ויסר את אפן מרכבתיו*). Engelleme, Mısır lanetlemelerinde yaygın bir konudur. “İnsanlara boyun eğdirme,” *rth pꜣt* ayinlerinde yakılmadan önce düşman figürlerinin bir balık ağında yakalanmasını, bağlanmasını veya kilitlenmesini gerektirir. Bu yüzden, bu ayini tanımlayan diğere bir ifade “düşmanları engelleme” anlamına gelen *hnr hft.w* ifadesidir.⁸⁴ Esas itibariyle, normalde Mısırlı büyücülerin tekelindeki bu eylemler, artık Yahve'nin elinde Mısırlı insanlara döner.

15. Denize Üfleme

Deniz, sadece Yahve suyun üzerine üflediğinde ayrılır. Mesela Çıkış 15:8'de “burun deliğinin rüzgarıyla (*ברוח אפיד*) sular yükseldi” ve 15:10'da ise şu geçer: “rüzgarımı üfledin (*נשפת ברוחך*), deniz onları kapladı.” Üflemek de, Mısır büyüü için temel öneme sahiptir. Ritner'in dediğı gibi: “Canlandırıcı nefesi transfer etme düşüncesi, sunu ayinlerinde olağan bir şeydir. Bu sunu ayinleri bağış yapan kişiye ‘yaşam nefesi’ni (*tꜣw ꜥnh*) vaat eder ve cenaze metinleri de aynı yöntemi uygular...”⁸⁵ Dahası, üflemek, büyüsel tükürme sanatının alt kümesi olarak, mesela havayı tükürmek gibi görülmelidir. Örneğın gut hastalığının Demotik tedavisi: “buna ilaveten, ağzınızla ona üflemelisiniz (*nfy*)”dir.⁸⁶ Mesela hava tanrısı Shu, “rüzgarı tükürdüğü (*tꜣw*)” söylenen yaratıcı Tanrı Amon* tarafından yaratılmıştır.⁸⁷ Bu şekilde bakıldığında Yahve'nin nefesi, sadece İsrailoğulları için değil aynı zamanda Mısırlılar için de anlamlı bir göndermedir.

⁸³ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.30.

⁸⁴ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, ss.197, 209.

⁸⁵ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.89.

⁸⁶ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.88.

* Tanrı Amon, Yeni Krallık zamanında ön planda olan ve antik Mısır dininde saklı ya da gizli olan manasına gelen yaratıcı bir tanrıdır. Bu tanrının kült merkezi günümüzdeki karşılığı Luxor olan Teb şehridir. Tanrı Amon, tarihsel süreç içerisinde gizli, sırlı ve sonsuz bir tanrı olarak algılanmıştır. Bu yönden Amon'u tam olarak bilmek imkânsız olmuştur. Bunun sonucunda ise Amon, maddi dünyada kendilerini tabiat unsurlarıyla gösteren tanrılarla birlikte anılmıştır. Bunlardan birisi de Amon-Ra'dır. Amon, Güneş tanrısı Ra ile birlikte anıldığında, hem siyasi hem de dini otoriteyi temsil etmiştir. Amon-Ra inanışı birçok yere nüfuz ettiğinde Amon-Ra rahipleri, devlet kademesinde oldukça etkili olmuşlar ve büyücülükle ilişkilendirilmişlerdir. Bkz. Vincent Arieħ Tobin, “Amun and Amun-Re,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, c.1, ss.82-85; Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, ss.100-101; Remler “Amun,” *Egyptian Mythology A to Z*, ss.13-14. (çev. n.)

⁸⁷ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.89.

16. Lanetleme ve Dehşet

“Şiddetli korku” anlamına gelen *nrw*, “dehşet” anlamına gelen *qf3* ve yine “korku” anlamına gelen *şfy.t* Mısır büyüyle çok yakından ilişkili kavramlardır. Mesela, bir büyü metni bize *şfy.t-k pħr.t m ib-sn* “korkularınız onların kalplerinde dolaşır” ve diğeri de: *nr-f pħr.t m ib.w* “onun korkusu kalplerde dolaşır”⁸⁸ der. Horus sütununda ise: *shpr n-y qf3.w-k n hk3.w-k* “benim için büyüyle dehşetini yarat”⁸⁹ şeklinde ifadeler bulunur. Eğer doğru bir şekilde uygulanırsa düşmanın kalbinde büyüün nihai olarak oluşturduğu korku ve dehşet işte budur.

Çıkış 15’e döndüğümüzde, Mısırlıların Kamış Denizi’ndeki ölümünün, Mısır’ın komşuları üzerine nasıl bir dehşet saçtığını gösteren benzer bir durumla karşılaşırız. Çıkış 15:14-16’da şu geçer:

Uluslar duyup titreyecekler (וַיִּזְזוּ),
 Filist halkını dehşet (חֵיל) saracak.
 Edom beyleri korkuya (נִבְהָלוּ) kapılacak,
 Moav önderlerini titreme (רָעַד) alacak,
 Kenan’da yaşayanların tümü korkudan eriyecek (נִמְגוּ).⁹⁰
 Korku ve dehşet (אִימָתָה וּפְחָד) düşecek üzerlerine,
 Sahip olduğun bu halk geçinceye dek,
 Bileğinin gücü karşısında taş kesilecekler.

Sonuç

Musa’nın büyücülerin önündeki durumunu kaydeden anlatıya (Çıkış 7:8-12) ve Deniz Ezgisi’ne (Çıkış 15:1-18) yakından bir bakış, Currid’in “Mısır’dan Çıkış hikâyesi, kayda değer bir şekilde Mısır’ın dinî ve kültürel arka planının öğeleriyle doludur. Ancak Mısır geleneğini çok iyi bilen bir yazar, böylesine etkili bir ürün ortaya koyabilir”⁹¹ görüşünü doğrulamaktadır. Dahası, bu metinler Firavunu ve büyücülerini “alt edilmiş düşmanlar,” ve incelikli ve ironik bir şekilde rolleri değiştirmesiyle, isteksiz lanet kurbanları olarak betimler. Bu ikinci kısım Mısırlıların sonunun, Mısır

⁸⁸ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.66, n.301; s.195, n.902.

⁸⁹ Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.178, n.828.

⁹⁰ Burada lanetleme kurbanlarının yanıp kül olmasına (burada “erimek”) yapılan muhtemel başka bir ima not edilebilir.

⁹¹ Currid, “The Egyptian Setting of the ‘Serpent’,” s.224.

lanetleme uygulamaları imgelerini kullanan bir zafer şarkısı biçiminde polemik tarzda bir betimlemesiyle gerçekleştirilir.⁹²

Musa ve Harun sihrin hiçbir türünü yapmıyorken, gerçekleştirdikleri mucizeler Mısırlılarınkine benzemektedir. Bu da Çıkış Kitabı'nın yazarının Mısır büyü uygulamalarını eleştirmek amacıyla onlara göndermede bulunmak için bilinçli bir gayret sarf ettiğini gösterir. Bu göndermeler antik çağ yazarının edebî ve polemiksel derinliğinin de bir göstergesidir.

Kutsal Kitap'ın Mısır medeniyetine dair bilgiler bulunan diğer hikâyelerine de Mısırlıların gelenekleri ve inançları ışığında yakından bakmak büyük olasılıkla bu metni daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.⁹³ Yeni veriler ortaya çıktıkça, Kutsal Kitap araştırmacıları da elbette bunlardan yararlanacaklardır.

⁹² Mısırca'da *šhd* olarak bilinen devirme ve tersine çevirme sanatları, sıklıkla lanetleme metinlerinde görüldüğünden dolayı, bazı büyüsel anlamlar da taşır. Bkz. Ritner, *Ancient Egyptian Magical Practice*, s.168.

⁹³ Şu da not edilebilir: Ayinle bağlı bir köleler motifi sık sık tekrar edilen “İnsanlarımın gitmesine izin ver!” deyişinin arkasında yatıyor olabilir. Mısır'daki büyüsel benzerleri için, bkz. Ritner, *Egyptian Magical Practice*, ss.113-136.